

Intervju s Hikmetom Karčićem

NAŠ ODNOS PREMA MEMORIJALIZACIJI JE VIŠE REAKCIJA NA SAMO NEGIRANJE GENOCIDA

Elvedin SUBAŠIĆ
subasicelvedin@gmail.com
Media centar IZ u BiH

SAŽETAK: Istraživanje genocida nad Bošnjacima je dugoročan proces koji zahtijeva i multiperspektivan naučnoistraživački rad koji ne smije biti ugrožen političkim agendama i nekvalitetnim naučnoistraživačkim aktivnostima. Pri aktualizaciji tema o genocidu važno je imati i međunarodnu pažnju, kako bi se preveniralo skrivanje činjenica i mijenjanje narativa o karakteru agresije na Bosnu i Hercegovinu i zločinima nad Bošnjacima. U tom kontekstu postoji i neodložna potreba za novim metodama u prezentaciji činjenica o genocidu u bosanskohercegovačkoj i međunarodnoj javnosti. O ovim i drugim temama koje se tiču istraživanja genocida i memorijalizacije govori dr. Hikmet Karčić, naučni saradnik u Institutu za islamsku tradiciju Bošnjaka i istraživač genocida. Radio je u Institutu za nestale osobe Bosne i Hercegovine, Centru za napredne studije, te kao koordinator projekta “Mapiranje logora i mjesta zatočenja u Bosni i Hercegovini 1992–1995” u Udruženju TPOS. Producent je dokumentaraca “Dani ubijanja” i “Na Drini krvavi Višegrad”. Autor je više knjiga, između ostalih, “Apelacijama do istine”, u izdanju Fondacije Konrad Adenauer. Njegovu posljednju knjigu, “Torture, Humiliate, Kill”, objavio je University of Michigan Press.

Ključne riječi: genocid, memorijalizacija, Hikmet Karčić, Srebrenica, zločin nad Bošnjacima

NOVI MUALIM: Nakon obilježavanja 25. godišnjice genocida u Srebrenici, ove godine ćemo svjedočiti mnoštvu obilježavanja 30 godina od zločina nad Bošnjacima širom Bosne kao što je, recimo, zločin u Biljanima. Postoji li opasnost da ove godišnjice ostanu u sjeni dnevno-političkih

dogadaja, naročito u ovoj izbornoj godini, te kako općenito gledate na odnos državnih institucija spram memorijalizacije?

KARČIĆ: Memorijalizacija može biti predmet manipulacija i zloupotrebe od strane određenih političkih

subjekata. Međutim, kod nas, u trenutnoj političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini, to se dešava često samo u slučaju Srebrenice. To možemo vidjeti po broju ljudi koji dođu iz određenih političkih stranaka samo na obilježavanja godišnjice. Može se,

naravno, vidjeti i u drugim situacijama kao što je ove godine bilo na Dan bijelih traka, 31. maja. Ove godine je bio zabranjen mimohod od strane načelnika i vidio sam mnogo više političara nego je to bio slučaj prethodnih godina. Indikativno je da se pojavljuju u određenim situacijama i u određenim godinama. To je nešto što se dešava širom svijeta i nismo izuzetak. Pitanje memorijalizacije i obilježavanja ne bi trebalo biti samo u izbornoj godini, već treba imati podršku svake godine od političkih subjekata i onih koje su izabrali građani, među kojima su i porodice žrtava. Odnos državnih organa je bio poprilično mačehinski, ako govorimo o konkretnim situacijama. Možemo vidjeti da se u posljednjih nekoliko godina konkretnije radi na memorijalizaciji, ali to nije rezultat strategije već lična inicijativa određenih pojedinaca te reakcija na sve veće aktivnosti po pitanju negiranja genocida. Naš odnos prema memorijalizaciji je više reakcija na samo negiranje genocida. To je greška, jer smo trebali raditi neke stvari mnogo prije. Ono što treba imati na umu jeste da treba proći jedan period, jedna historijska distanca, kako bi se adekvatno suočilo sa zločinima. Mislim da se još dosta ljudi nije suočilo s brutalnim karakterom agresije i genocida koji je počinjen ovdje. Primjera radi, Jevreji su tek krajem sedamdesetih godina imali prvu konferenciju o holokaustu jer je sama pomisao na to da neko ubija cijele porodice u komorama bila nezamisliva. Kod nas je bilo drukčije jer smo imali iskustvo ranijih naroda i genocida. U biti, ljudi koji su radili na memorijalizaciji i istraživanju genocida kod nas uradili su ogroman posao, kada se uzme u obzir koliko su imali znanja i mogućnosti u tom trenutku. Nismo imali nijednog stručnjaka za genocid devedesetih godina. Nismo imali nijednog historičara koji se konkretno bavio tom temom. Jedino je rahmetli Mustafa Imamović napisao veći tekst za *Glasnik* početkom devedesetih o historijatu genocida nad

muslimanima. Poznata je bila i knjiga Dedijera i Miletića. To su bili jedini izvori o genocidu. Danas je situacija drukčija i potrebno je doći do smjerpne generacija. Imamo grupu mlađih ljudi koji rade jako dobar posao po pitanju istraživanja genocida i memorijalizacije i koji uzimaju pouke i iskustva drugih država širom svijeta. Imamo značajan doprinos dijaspore u kulturi sjećanja. Tako da je danas dobro stanje, uvjetno kazano, po pitanju memorijalizacije, za razliku od prije deset godina.

Zaštita od pseudonauke

NOVI MUALIM: Nalazimo se u julu, kada je u fokusu genocid u Srebrenici. Imamo li dovoljno resursa da se bavimo i drugim stratištima, kako ona ne bi ostala u sjeni?

KARČIĆ: Zasigurno je da Srebrenica i Prijedor najviše privlače pažnju. Drugi gradovi su poprilično ostali u sjeni. Više je tu faktora. Prvo, nemate ozbiljnije studije o tim gradovima. Drugo, zavisi i koliko imamo ljudi u političkom vrhu iz tih gradova, iako i to često nije nikakva garancija da će neko od političara doći na komemoraciju i dženazu. Nažalost, na komemoracije najviše se dolazi tamo gdje je više medija. S te strane, dosta tih gradova, poput Zvornika gdje su se počinili brutalni zločini, kao pokolj u Bijelom Potoku 1992. godine, ostaju na margini. Garantujem vam da dosta ljudi u Sarajevu ne zna za ovakve lokalitete. Naši ljudi iz političkog vrha nikad možda nisu ni otišli u ta mjesta. Moramo ozbiljnije pristupiti naučnoistraživačkom radu u tim mjestima. Fokus mora biti na mikrolokacijama, da se to radi na kvalitetan način i da se sve dokumentira i arhivira. Sada smo imali problem što su se neki ljudi bavili pseudoistraživanjem i pseudonaukom i štampali knjige koje nemaju neku vrijednost ili su izložili pogrešne podatke. Neke knjige su koristili počinitelji zločina na sudu kao dokazni materijal u svoju korist. Šešelji je koristio određene

knjige naših autora u svoju korist. Trenutno Sud BiH radi katastrofalne stvari hapseći generale Armije RBiH. Kreira se jedan korpus dokumentacije koju će neko u budućnosti koristiti, čime se pokušava mijenjati narativ o agresiji na BiH i genocidu. Zamislite da za pedeset godina neki istraživač gleda presude Suda BiH i vidi da je veliki broj vojnog i političkog vrha Armije RBiH osuđen. To se sada pokušava u slučaju Šemse Muminovića, Atifa Dudakovića ili Dobrovoljačke. To iniciraju i rade prosrpske struje u Sudu BiH. Kada pogledate presude Haškog tribunala, jasno je definiran karakter rata u Bosni i Hercegovini – da je to bio međunarodni oružani sukob, da je počinjen genocid, da je u određenim općinama izvršen zločin protiv čovječnosti s namjerom da se uništi bošnjačko stanovništvo. Sada, kada imate novi korpus presuda Suda BiH koji mijenja taj karakter, to je dugoročno pogubno. Sada je u ovom trenutku veoma bitno spriječiti takvu političku manipulaciju i uplitanje u rad Tužilaštva i Suda BiH te odgovoriti na adekvatan način na ovakvo mijenjanje narativa. To se mora riješiti i još više ulagati u naučnoistraživački rad, konkretan rad po pitanju dokumentacije zločina.

NOVI MUALIM: Otvorili ste najmanje tri važne teme. Jedna od njih jeste pitanje svijesti političkog vrha o pokušajima mijenjanja narativa kroz sudske procese u BiH.

KARČIĆ: Postaju svjesniji sada kada su počele optužnice obuhvatati značajnije ličnosti iz našeg javnog života, tj. iz političkog i vojnog vrha BiH. Ljudi koji nisu toliko poznati kao lokalni komandanti i koji su predmet istrage i procesa, najčešće montiranog, nemaju podršku. Ono što je važno jeste da se uvidjelo kako postoje određene struje unutar Suda i Tužilaštva koje rade na ovakvim projektima mijenjanja narativa. Ono što se može čuti jeste da se često angažiraju i pojavljuju zaštićeni svjedoci, navodno Bošnjaci, koji svjedoče protiv svojih komandanata. To je zabrinjavajuće.

Proces utvrđivanja brojeva nešto je što dugo traje

NOVI MUALIM: Kazali ste i da je važno imati kvalitetna istraživanja. Kako je moguće da dođe do javne rasprave o broju ubijene djece u Sarajevu? Šta je uzrok i posljedica ovakvih nelagodnih situacija, te koje još teme mogu inicirati ovakve rasprave?

KARČIĆ: Zato što mediji u Sarajevu daju prostor ljudima koji nisu kompetentni da razgovaraju o tome. Osoba koja pokreće tu priču nema uopće reference da se bavi time. Inače, kod nas je moguće da neki univerzitetski profesor arapskog jezika može komentirati, primjera radi, politiku i da pri tome iznosi neke teorije zavjere. To je općenito problem u društvu, što dopuštamo da nam svako živ komentariše neke stvari za koje nije kompetentan. Tako i u ovoj situaciji imamo čovjeka koji je željan medijske pažnje. Trebali smo u potpunosti ignorirati njegove izjave o broju ubijene djece, ali naši mediji vole senzacionalizam i dali su mu još više prostora. Nemaju na umu da takav jedan razgovor dovodi do retraumatizacije porodica koje su izgubile članove porodica. Svaka rasprava o gubicima djece pokreće veliku traumu kod roditelja, rodbine i prijatelja. Naši mediji nemaju etički senzibilitet prema tim temama.

Pitanje ubijene djece u Sarajevu je jedno od najsloženijih pitanja kojim se neko može baviti. Prvo, to je emocionalno iscrpljujuća tema, a drugo što je veoma teško doći do određenih podataka. Nekoliko ljudi je istraživalo ovu temu dugi niz godina i još nisu završili u potpunosti taj projekat. Objavili su i knjigu o rezultatima istraživanja. Složenost istraživanja perioda u Sarajevu ogleda se, između ostaloga, i u tome da treba uzeti u obzir veliki broj ljudi koji su došli kao izbjeglice u Sarajevo, koji nisu popisani. Neki dan sam slušao kolegice Melisu Karović i Zilhu Košutu, koje su radile istraživanje o civilnim žrtvama rata, između ostaloga i djece. Navele su da imaju devetsto osoba koje su poginule, ali nemaju kompletne informacije o njima. Zamislite

kako je onda utvrditi identitet osoba u Srebrenici, gdje ste imali ljude iz trinaest različitih općina, gdje je malo ko koga znao. Ljudi poginu, neko ih ukopa, a porodice pobijene i nema ko dati krv za analizu, itd. Imamo desetine takvih slučajeva. Vi tek sada imate neke brojke o žrtvama iz Drugog svjetskog rata. Proces utvrđivanja brojki je nešto što dugo traje. Pokretanje tema s brojkama je bilo u najmanju ruku neozbiljno.

Hologram žrtava

NOVI MUALIM: Još ćemo se s ovim pitanjem zadržati na Vašem ranijem odgovoru. Naime, u kontekstu kvalitetnog pristupa temama o genocidu bilo bi važno da imamo nove metode u prijenosu znanja na mlade generacije, kako ne bi mnoga stratišta ostala nepoznanica. Imamo potrebu za daljnjim istraživanjem, ali vidimo da se napreduje. Međutim, šta je ono što nedostaje za nove generacije?

KARČIĆ: Ono što sam vidio u obilasku mnogih muzeja u Americi i Evropi jeste da se veoma puno radi na edukaciji omladine, uspostavi edukativnih paketa i kurikuluma za obrazovanje omladine. Ne možete dati djetetu od 12 godina da gleda dokumentarac koji je pun krvi. Bivše vlasti su to radile s Jasenovcem, gdje su vodili djecu iz osnovnih škola koja su gledala brutalne slike. To je štetno dugoročno za psihu mladih. Postoje nove metode kako da se djeca od malih nogu uvedu u teme koje se tiču genocida. Ona trebaju ne samo da uče koliko je ljudi i gdje ubijeno, već zašto i kako je uopšte moguće da dođe do stradanja. U Americi dosta koriste nove tehnologije. Vi imate danas djecu čija pažnja traje 30 sekundi. Kada im pričate pola sata, teško Vas mogu slušati. Lično sam upratio neka objašnjenja o holokaustu na društvenim mrežama u trajanju do 60 sekundi. Mislim da je to budućnost u prijenosu informacija. Mladi su izloženi mnogo većem broju informacija nego što smo mi bili. Međutim, njima je sada veoma teško razlučiti šta je istina, a šta nije.

Pogotovo što su kod nas djeca mnogo više izložena negiranju genocida nego edukaciji o genocidu. Jedna stvar koja me fascinirala, kada sam bio u Muzeju historije Jevreja u New Yorku, jeste hologram žrtve koja je bila u logoru. Čovjek sjedi na stolici i vi s njim možete razgovarati. To je hologram žrtve koja je umrla prije nekoliko godina. Razgovarao sam s njim o tome kako je bilo u logoru, kada je otišao itd. Hologram vam odgovara na osnovu algoritma, odnosno ranije pripremljenog materijala. Taj proces pravljenja odgovora traje osamdeset sati. Zamislite da mi sada uzmemo Hasana Nuhanovića i snimamo njegovo svjedočenje osamdeset sati? Imat ćete njegov hologram za buduće generacije koje će moći razgovarati s njim sve dok je ovog svijeta. To je vrlo efikasan i upečatljiv način učenja. Volio bih da to uradimo, naročito kada su u pitanju majke Srebrenice kojih je svakog dana sve manje. Da smo bogdo to uradili s Hatidžom Mehmedović. Trebamo samo vidjeti kako drugi to rade.

NOVI MUALIM: U složenoj društveno-političkoj situaciji ili, bolje kazano, u dnevno-političkim previranjima sve se više, namjerno ili nenamjerno, zanemaruje prošlost zajedničke odbrambene borbe bosanskih snaga, bez obzira na vjeru i naciju, tokom agresije na BiH. Stoga, postavlja se pitanje važnosti podizanja zajedničkih spomenika umjesto potpune fragmentacije po svakoj osnovi.

KARČIĆ: Imali smo kompletne jedinice koje su bile u potpunosti multietničke. Najveća odlikovanja su također dobivali borci i pripadnici policije koji nisu Bošnjaci. Memorijalizacija, naročito u pogledu podizanja spomenika vojnicima, treba da bude više državnička nego vjerska. Ne smijemo dopustiti da se svodimo na vjersku skupinu ili da je bila neka muslimanska vojska. Tako su nas zločinci i htjeli predstaviti. Kada se čini genocid, on se ne čini samo nad vjernicima. Niko od srpskih zločinaca, koji je strijeljao nevine osobe, nije gledao ko je kakav vjernik. Ono što su Jevreji naučili nakon holokausta jeste da je nebitno

šta neko misli o sebi, već šta počinilac zločina misli o njemu. Imali smo situaciju u nekim gradovima gdje su žrtve mahale partijskim knjižicama i govorile da nisu muslimani, ali su ubijene. Agresija na BiH je bila društveno-politički projekat, državni projekat uništenja jednog naroda i jedne države i moramo pristupiti i memorijalizaciji na takav način.

Državne institucije trebaju preuzeti upravljanje memorijalnim centrima

NOVI MUALIM: Teško je zanemariti činjenicu da mnogi programi sjećanja opstaju zahvaljujući angažmanu Islamske zajednice. Čak je i Rezolucija o Srebrenici umnogome rezultat rada IZ na memorijalizaciji, a sada svjedočimo organizaciji naučnih skupova u međžiljsima. Kako gledate na ove aktivnosti?

KARČIĆ: Islamska zajednica je jedina institucija koja je konkretno radila od kraja agresije do danas na memorijalizaciji i borbi za istinu. Ona je popunjavala prazninu tamo gdje državni programi nisu to radili. Imami su bili predvodnici procesa memorijalizacije u lokalnim zajednicama. Nažalost, kod nas je memorijalizacija još uvijek vezana za kolektivne dženaze. Inače, to je jedan specifikum genocida u BiH. Nakon genocida u Ruandi niste imali ekshumacije kao što smo mi imali. Tijela žrtava u Kambodži su stavljena u kamion, dovedena u memorijalni centar i ne zna se ko je ko. Mi smo u Bosni uradili jedan vrlo zahtjevan posao koji se ne može negirati.

Islamska zajednica je uradila jedan veliki poduhvat na lokalnom, ali i na međunarodnom nivou. Pored rezolucije u Evropskom parlamentu imamo rezoluciju Kongresa i Senata u Americi, za što je zaslužna naša dijaspora. Neki drugi narodi imaju klubove u dijaspori, dok kod nas Islamska zajednica okuplja ljude u dijaspori. Kada je riječ o naučnim skupovima, ponosan sam na to što se naučnoistraživački rad približava narodu. Do sada je nauka bila daleko od naroda, bez prezentiranja rezultata na lokalnom nivou. Ono što je urađeno u Grapskoj, u Han Ploči, s naučnim skupovima koji tretiraju zločine u tim mjestima, ono što će se raditi u Goraždu ili što je već urađeno u Zvorniku i Prijedoru – predstavlja novi način u obilježavanju genocida. Na ovaj način se istražuju određene lokacije, naročito manje poznate kao što je Han Ploča, koja je udaljena nekih 40 kilometara od Sarajeva, a gdje je ubijeno na malom prostoru sedamdeset osam osoba, i daje podrška istraživanjima jer to je ono što dugoročno ostaje – pisana riječ.

Ono što bi trebalo uraditi sada jeste da državne institucije preuzmu upravljanje memorijalnim centrima kao što je memorijalni centar u Zvorniku ili Prijedoru. Moraju biti pod ingerencijom državnih vlasti i da ih oni održavaju: od košenja trave do uspostavljanja multimedijalnih sala, jer to ne može biti posao Islamske zajednice. Ona je mnogo toga inicirala i završila, ali nije uredu očekivati da lokalni imami pored svog posla rade još i taj posao. To se mora raditi na jedan sistematiziran način, kroz postojeće ili nove institucije.

Istina o genocidu nad Bošnjacima svakodnevno je predmet napada

NOVI MUALIM: Skoro ste objavili knjigu u Americi. O čemu je riječ i kakvo je stanje po pitanju istraživanja i publiciranja radova o genocidu i zločinima nad Bošnjacima na bosanskom, ali, još važnije, na stranim jezicima?

KARČIĆ: Što se tiče pisane riječi, imamo veliki broj knjiga, jer jedno vrijeme je bilo veoma popularno to pisati, ali kvalitet varira od autora do autora. Imamo veoma kvalitetnu knjigu Edine Bećirović, objavljenu na Yaleu, Hariza Halilovića o ulozi dijaspore u memorijalizaciji, objavljenu u Americi. Generalno, treba ulagati u objavljivanje na stranim jezicima, jer borba za istinu i ispravan narativ ne vodi se u BiH, već van nje. Treba obuhvatiti mnogo više tema, jer gubimo tu boru za narativ van granica BiH. Istina o genocidu nad Bošnjacima je svakodnevno predmet napada. Moja knjiga je izašla prije dva mjeseca u Michiganu i bavi se konc-logorima u Prijedoru, Bijeljini, Višegradu i Bileći. Univerzitet u Michiganu je jedan od najjačih za studije o Rusiji i Istočnoj Evropi. Ima visoke standarde i dug je proces objavljivanja. Knjigu sam predao u januaru 2019. godine, a izašla je tek sada. Moja teza je bila da je kolektivna traumatizacija dio genocida, da genocid ne obuhvata samo ubijanje već i kolektivnu traumu koja ostaje. Ta teza je prošla recenzije i veliko je zadovoljstvo objaviti knjigu kod renomiranog izdavača, bez obzira na jedan mukotrpan proces.

الموجز

ألفيدن سوباشيتش

تخليدنا للذكرى رد فعل على

إنكار الإبادة الجماعية

إن دراسة الإبادة الجماعية التي ارتكبت بحق البوسنات عملية طويلة الأمد تتطلب بحثاً علمياً متعدد الاتجاهات، والذي لا ينبغي له أن

Summary

OUR ATTITUDE TOWARDS GENOCIDE
IS MORE OF A REACTION
TO THE NEGATION OF GENOCIDE

Elvedin Subašić

Investigation of the genocide committed over Bosniaks is a time taking process which requires multi-perspective scientific research which must not be in any way hampered by

يخضع للأجندات السياسية وأنشطة البحث العلمي الرديئة. عند معالجة المواضيع المتعلقة بالإبادة الجماعية، من المهم وجود اهتمام دولي للحيلولة دون إخفاء الحقائق وتغيير الروايات حول طبيعة العدوان على البوسنة والهرسك والجرائم التي ارتكبت بحق البوشناق. في هذا السياق، توجد حاجة ملحة لتوفير أساليب جديدة في عرض الحقائق عن الإبادة الجماعية على الجمهور البوسني والدولي. يتحدث الدكتور حكمت كارتشيتش، الباحث المشارك في معهد التراث الإسلامي عند البوشناق والباحث في الإبادة الجماعية، عن هذه المواضيع وغيرها، مما يتعلق بدراسة الإبادة الجماعية وتحليل ذكراها. وقد عمل في معهد البحث عن المفقودين في البوسنة والهرسك، ومركز الدراسات المتقدمة، وكان مُنسَق مشروع «رسم خرائط معسكرات ومخيمات الاعتقال في البوسنة والهرسك 1991-1995» في جمعية TOPS (العدالة الانتقالية والمسؤولية والذاكرة في البوسنة والهرسك)، وأنتج فيلمين وثائقيين الأول «أيام القتل» والثاني «مدينة فيشيغراد الدامية على نهر درينا». وله العديد من المؤلفات، منها «بالالتماسات للوصول إلى الحقيقة» من إصدار مؤسسة كونراد أديناور، أما كتابه الأخير «التعذيب والإذلال والقتل» فقد صدر عن جامعة ميشيغان.

الكلمات الرئيسية: الإبادة الجماعية، تخليد الذكرى، حكمت كارتشيتش، سريبرينيتسا، الجريمة ضد البوشناق.

political agendas or poor quality research-work activities. When discussing genocide it is very important to raise international awareness of the topic as well in order to prevent any attempts of hiding the facts or changing the narrative in regards to the character of the aggression on Bosnia and Herzegovina and crimes against Bosniaks. In the same context we have to recognise an urgent necessity for new methods of presentation of facts about genocide to Bosnian and Herzegovinian public as well as to the international community. Dr. Hikmet Karčić, associate researcher at the Institute for the Islamic Tradition of Bosniaks and a genocide expert, here speaks about these and other topics regarding the genocide investigation and memorialisation of it. He worked at the Institute for Missing Persons of Bosnia and Herzegovina, in the Center for Advanced Studies, and was a coordinator for the project named "Mapping the concentration camps and places of detention in Bosnia and Herzegovina 1992-1995" at TPOS Association (Association for Transitional Justice, Responsibility and Remembrance). He was also the producer of documentary movies "Dani ubijanja" (Days of Killings) and "Na Drini krvavi Višegrad" (Bloody Višegrad on Drina). He is the author of a number of books here we mention: "Apelacija ma do istine" (By Appeals to the Truth) published by Konrad Adenauer Foundation and his last book "Torture, Humiliate, Kill" which was published by the University of Michigan Press.

Keywords: genocide, memorialisation, Hikmet Karčić, Srebrenica, Crimes committed over Bosniaks